

Poznań, dnia 19 maja 2014 roku

Prof. UAM dr hab. Paweł Churski
Zakład Analizy Regionalnej
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Sławomira Dziaducha
„Potencjał rozwojowy miast województwa lubelskiego w świetle teorii
wzrostu endogenicznego ”
(promotor: dr hab. Andrzej Miszczuk, prof. nadzw. UMCS)**

Problematyka ocenianej pracy jest ważna i aktualna. Praca wpisuje się w dynamicznie rozwijający się nurt badań dotyczących roli miast we współczesnych procesach rozwojowych. Opracowany temat stanowi również odpowiedź na bardzo ważną reorientację podejścia do czynników rozwoju, wskazującą na rosnące znaczenie uwarunkowań endogenicznych nad czynnikami egzogenicznymi, która towarzyszy współczesnym rozważaniom teoretycznym oraz badaniom empirycznym zróżnicowań rozwoju. Fakt, że przedmiotowa problematyka realizowana jest przez Autora w odniesieniu do województwa lubelskiego, stanowiącego jeden z najślabiej rozwiniętych regionów Unii Europejskiej, będącego częścią tzw. „Polski Wschodniej”, podnosi walory aplikacyjne pracy, której wyniki mogą i powinny być wykorzystane w praktyce działań polityki rozwoju na poziomie lokalnym i regionalnym tego obszaru.

Praca jest bardzo obszerna. Łącznie liczy 301 stron, w tym 266 stron tekstu. Treść pracy wzbogaca 28 tabel i 63 ryciny. Treść recenzowanej rozprawy opiera się na wyróżniającym się, co do zakresu, jak i liczebności, zbiorze źródeł obejmującym ponad 200 pozycji literatury, w tym blisko 40 zagranicznej, 15 dokumentów strategicznych

i programowych oraz 37 opracowań statystycznych. Do pracy dołączono trzy aneksy. Pierwszy obejmuje zestawienia tabelaryczne zawierające informacje statystyczne opisujące badany zbiór 42 miast województwa lubelskiego. Drugi aneks stanowi formularz ankiety wykorzystanej przez Autora w badaniach terenowych. Aneks trzeci zawiera listę ekspertów, którzy wzięli udział w ankiecie.

Praca składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem i wnioskami. W rozdziale wstępnym Autor uzasadnił wybór tematu pracy na podstawie dotychczasowego dorobku literatury przedmiotu, określił cel i zakres badań, sformułował hipotezy badawcze oraz przeprowadził charakterystykę zastosowanych metod, ze szczególnym wyróżnieniem metody badawczej – Analitycznego Procesu Hierarchicznego, będącej podstawą metodologiczną pracy. Rozdział pierwszy zawiera ustalenia odnoszące się do podstawowych pojęć używanych w pracy, analizę założeń koncepcji rozwoju zrównoważonego oraz charakterystykę wybranych czynników endogenicznych uwzględnianych w teoriach rozwoju regionalnego. Rozdział drugi stanowi charakterystykę społeczno-gospodarczą województwa lubelskiego na tle kraju i innych województw. Rozdział trzeci obejmuje charakterystykę czynników endogenicznych rozwoju miast województwa lubelskiego. W rozdziale czwartym Autor przedstawia zastosowanie Analitycznego Procesu Hierarchicznego do badania potencjału rozwojowego miast. Zakończenie stanowi syntetyczne podsumowanie zebranych wyników, które prowadzi do weryfikacji sformułowanych na wstępie hipotez badawczych oraz zaproponowania ciekawych poznawczo rekomendacji. Układ pracy i jej proporcje należy uznać za właściwe. Jej objętość, zwłaszcza w przypadku druku, powinna jednak ulec ograniczeniu poprzez lepszą syntezę oraz zwiększenie spójności wewnętrznej przyjętego schematu analizy.

Analiza zawartości poszczególnych części pracy pozwala na zwrócenie uwagi na jej silne strony, jak również prowadzi do identyfikacji pewnych niedoskonałości.

W rozdziale wprowadzających Autor określił cel pracy rozróżniając cel poznawczy, cel aplikacyjny i cel metodologiczny, co uznać należy za działanie w pełni uzasadnione. Cele te powinny być jednak, moim zdaniem, sformułowane w sposób bardziej precyzyjny (zwłaszcza cel poznawczy) oraz bez zastosowania powszechnych niestety w pracy „pogrubień” czcionki, które w mojej ocenie nie wskazują zawsze na najistotniejsze treści. Podrozdział „Zakres tematyczny”, stanowiący część Wprowadzenia, stanowi w mojej ocenie uzasadnienie wyboru tematu pracy w świetle

dorobku literatury przedmiotu, co stanowi rekomendację do zmiany jego tytułu. Zakres przestrzenny i czasowy zostały sprecyzowane przez Autora, przy czym ten drugi, zwłaszcza w kontekście dalszego toku analizy prowadzonego w różnych częściach ocenianej pracy, wymaga większej szczegółowości ustaleń i uzasadnień przyjęcia bardzo często skrajnie różnych okresów obserwacji, które chyba nie zawsze wynikały z ograniczeń w dostępie do informacji statystycznej – przykładowo 1996-2011 (strona 85), 2000-2011 (strona 106), 2002-2011 (strona 2008-2011), 2005-2011 (strona 104). Hipotezy badawcze są sformułowane prawidłowo, a informacje na temat ich sposobu weryfikacji przy zastosowaniu przyjętych metod badawczych uznać należy za cenne podkreślenie spójności wewnętrznej pracy. W strukturze opisu metod badawczych w zasadniczy sposób dominuje metoda Analitycznego Procesu Hierarchicznego, co ze względu na jej znaczenie w recenzowanej rozprawie należy uznać za uzasadnione. Informacje dotyczące zakresu przeprowadzonego badania opierającego się na przedmiotowej metodzie, w tym napotkanych problemów, w mojej ocenie, powinny poprzedzać prezentację wyników, a nie towarzyszyć charakterystyce metod badawczych. Pozostałe metody badawcze zostały przedstawione w sposób zróżnicowany, przy braku zachowania porównywalnego i konsekwentnego układu oraz zakresu analizy. Ponadto sposób ich prezentacji, jak należy zakładać w układzie badanych czynników endogenicznych, nie został poprzedzony właściwym komentarzem, co zasadniczo utrudnia odbiór i przyjęcie ze zrozumieniem logiki Autora. Analiza materiałów źródłowych przedstawiona została na jednej stronie tekstu, co przy tak obszernej pracy należy uznać za niewystarczające. Ten podrozdział, w mojej ocenie powinien stanowić miejsce wyjaśnienia problemów z utrzymaniem jednolitego zakresu czasowego analizy, a także dyskusję dotyczącą poziomu zwrotu wysłanych ankiet. Charakterystyka układu pracy, w mojej ocenie, nie budzi zastrzeżeń.

Rozdział I – Czynniki endogeniczne w teoriach rozwoju regionalnego – stanowi wprowadzenie teoretyczne do przedmiotowej pracy. W pierwszej części Autor dokonał systematyzacji podstawowych pojęć koncentrując uwagę na czterech z nich: rozwój, czynnik rozwoju, region, region przygraniczny. W mojej ocenie w katalogu tym brakuje pojęcia potencjału rozwojowego, które z pewnością należy do podstawowych w pracy i wymagałoby uszczegółowienia. Druga uwaga odnosząca się do tej części pracy wiąże się z brakiem jednoznacznej informacji na temat przyjęcia w pracy ostatecznego zakresu analizowanych pojęć i systematyzacji. Przykładowo nie jest jasne czy Autor przyjmuje

w pracy klasyfikację czynników rozwoju Bagdzińskiego (1994), Bagdzińskiego, Kosiedowskiego, Marszałkowskiej (1995), czy też poszerzoną o czynniki kształtujące konkurencyjność (Gorzelak, 2003; Dziemianowicz, 2008), czy też tylko wybrane z nich formułując klasyfikację autorską? Co uzasadnia taki a nie inny wybór? Dlaczego jest ona optymalna dla realizacji celów pracy? W kolejnym kroku Autor przedstawia interesujący i cenny poznawczo przegląd założeń koncepcji rozwoju endogenicznego oraz przeprowadza dyskusję dotyczącą wybranych czynników rozwoju wskazywanych w tych koncepcjach, koncentrując uwagę na kapitale ludzkim, innowacjach technologicznych, kapitale ludzkim i wiedzy w ujęciu przestrzennym, roli miast w kształtowaniu czynników endogenicznych, środowisku przyrodniczym, roli władz publicznych. Nie wnosząc uwag do zakresu tej analizy pragnę jednak podkreślić możliwość, a w moje ocenie, konieczność jej uporządkowania. W tym zakresie formułuję trzy rekomendacje:

- potrzebę przyjęcia w pracy systematyzacji czynników rozwoju endogenicznego (model koncepcyjny), którą Autor wyprowadza z przeglądu koncepcji teoretycznych opisujących prawidłowości tego procesu i prezentuje w rozdziale I,
- możliwość połączenia analizy odnoszącej się do kapitału ludzkiego traktowanego przestrzennie z analizą kapitału ludzkiego i wiedzy w ujęciu przestrzennym,
- zmianę kolejności analizy prowadzącą do podsumowania przyjętych do charakterystyki czynników podrozdziałem wskazującym na rolę miast w kształtowaniu czynników endogenicznych.

Rozdział II – Charakterystyka społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego na tle kraju i innych województw – zawiera wyczerpującą analizę poziomu rozwoju badanego regionu, przy zachowaniu niezbędnych w takich analizach relatywizacji stanu i dynamiki zmian do prawidłowości obserwowanych w innych jednostkach oraz na poziomie krajowym. W mojej ocenie we wprowadzeniu do tego rozdziału należy bardziej precyzyjnie uzasadnić zróżnicowanie występujących w tej analizie okresów obserwacji, na co wskazywałem już w niniejszej recenzji, a które determinowane jest, jak zakładam, ograniczonym dostępem do informacji statystycznej. Potrzebne wydaje się również uzasadnienie przyjętej struktury analizy obejmującej: rys historyczny

i położenie, stan i ochronę środowiska naturalnego, system osadniczy, kapitał ludzki i społeczny, rynek pracy, infrastrukturę społeczną, infrastrukturę transportową, w kontekście powiązania jej z układem analizowanych w pracy czynników. Podrozdział podsumowujący przeprowadzoną charakterystykę poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, obok przytoczonych wyników innych badań oraz danych źródłowych dotyczących pozycji Lubelszczyzny na tle zróżnicowań regionalnych poziomu PKB, wartości sprzedanej przemysłu, działalności B&R, a także rozwoju rolnictwa, powinien, moim zdaniem, opierać się na wskaźnikach syntetycznych i prowadzić do klasyfikacji województwa w układzie regionalnym Polski.

Rozdział III – Czynniki endogeniczne rozwoju miast województwa lubelskiego – zawiera charakterystykę stanu i dynamiki zmian przyjętych przez Autora czynników dla zbioru analizowanych 42 miast województwa lubelskiego, stanowiąc tym samym jedną z dwóch zasadniczych części empirycznych recenzowanej rozprawy. Przedstawiona we wprowadzeniu, przyjęta w pracy, systematyzacja czynników endogenicznych rozwoju, jest w mojej ocenie spóźniona i powinna stanowić element rozdziału I. Pozwoliłoby to na jej lepsze powiązanie z wynikiem przeprowadzonej analizy i systematyzacji koncepcji teoretycznych oraz jednoznaczne uzasadnienie teoretyczne dokonanego wyboru. Strukturę analizy przeprowadzoną w tej części pracy należy ocenić jako właściwą. Dobrze, że Autor poprzedził analizę każdego z czynników krótkim wprowadzeniem przedstawiającym jego zakres merytoryczny oraz prawidłowości i wyzwania związane z jego operacjonalizacją. Szkoda, że nie w każdym przypadku stosował w tym zakresie jednakową kolejność poruszanych zagadnień. Na podkreślenie zasługuje fakt konkretyzacji wymiarów analizy poszczególnych czynników, która kończy każde wprowadzenie i porządkuje dalsze uszczegółowienia. Występujące w toku analizy przywołania do dorobku literatury przedmiotu potwierdzają dobrą jej znajomość przez Autora oraz poprawność w jej wykorzystaniu w prowadzonych samodzielnie badaniach. Dokonując analizy czynników endogenicznych rozwoju miast województwa lubelskiego Autor wykorzystał zróżnicowany zbiór metod ilościowych, których dobór i zastosowanie należy ocenić pozytywnie. Zauważalnym deficytem tej części pracy jest brak przyjęcia ujednoliconego okresu analizy dynamiki zmian, który pozwoliłby na identyfikację trendów stanowiących podstawę do interesujących rekomendacji dotyczących interwencji polityki rozwoju ukierunkowanej na tworzenie i wzmacnianie czynników endogenicznych. Po części można to na pewno wytłumaczyć brakiem

dostępu do informacji statystycznej, ale w mojej ocenie wymaga to precyzyjnego wyjaśnienia.

Rozdział IV – Zastosowanie Analitycznego Procesu Hierarchicznego do badania potencjału miast – zawiera drugą zasadniczą część analizy empirycznej ocenianej pracy. Jej walorem jest z pewnością zastosowanie oryginalnej metody pozwalającej na podstawie subiektywnych ocen decydentów oraz pozostałych respondentów dokonać hierarchizacji przyjętego układu czynników endogenicznych w kontekście ich wpływu na kształtowanie potencjału rozwojowego miasta. Zgodnie z założeniem Autora postępowanie takie doprowadza do wyprowadzenia rankingu analizowanych miast województwa lubelskiego na podstawie kryterium stanu potencjału rozwojowego determinowanego ocenianymi czynnikami rozwoju. W pierwszej części Autor przedstawił założenia związane z budową schematu decyzyjnego wykorzystanego w przeprowadzonej analizie. W ramach tego postępowania zaprezentował strukturę hierarchiczną czynników decydujących o potencjale rozwojowym miast województwa lubelskiego (rycina 49, strona 206). Podobnie jak to ma miejsce z układem czynników również to uszczegółowienie ich systematyzacji, mające kluczowe znaczenie dla postępowania badawczego uważam za spóźnione, rekomendując wykorzystanie tego zestawienia w podsumowaniu treści rozdziału I. W celu określenia wag wyróżnionych czynników i ich subkomponentów Autor przeprowadził badania terenowe przy wykorzystaniu dwóch metod: wywiadu i kwestionariusza ankiety rozsyłanego pocztą elektroniczną. Bardzo niski wskaźnik zwrotu ankiet wynika, w mojej ocenie z relatywnie wysokiego poziomu skomplikowania jej wypełnienia. Uważam, że badanie wykorzystujące tak skomplikowany kwestionariusz ankiety powinno być realizowane jedynie poprzez technikę wywiadu kwestionariuszowego, co mogłoby w istotny sposób poprawić zakres uzyskanych informacji i stanowić bardziej wiarygodną podstawę dla formułowanych wniosków dotyczących hierarchizacji czynników oraz wyprowadzenia ich wag. W kolejnym kroku postępowania badawczego przy wykorzystaniu średniej ważonej wagami uzyskanymi w wyniku ankiety i wywiadów dokonano estymacji wartości syntetycznego miernika potencjału rozwojowego miast w układzie badanych czynników oraz całościowo. Wyniki tej analizy stały się podstawą do klasyfikacji miast na osi poziomu potencjału rozwojowego z uwzględnieniem wpływu zróżnicowań przestrzennych. Przeprowadzona analiza i jej wyniki należy uznać za poprawne z zastrzeżeniem wcześniej wskazanych deficytów. Na podkreślenie zasługuje

zastosowanie zróżnicowanych metod ilościowych do identyfikacji różnych wymiarów potencjału rozwojowego badanych miast i jego zróżnicowania przestrzennego w układzie wewnątrzregionalnym województwa lubelskiego. Nie wszystkie jednak etapy postępowania można uznać za właściwie uporządkowane i w pełni powiązane. Przykładowo analiza powiązań o charakterze społeczno-gospodarczym niepotrzebnie rozdziela analizę potencjału rozwojowego (w mojej ocenie mogłaby stanowić element rozdziału II). Wyprowadzone typologie ze względu na potencjał rozwojowy oraz ze względu na pełnione funkcje nie zostały ze sobą zestawione (np. w formie klasyfikacji dwukryterialnej), co stanowi podstawę do zakwestionowania ich pełnego wykorzystanie w procesie formułowania wniosków rozdziału IV (w mojej ocenie klasyfikacja ze względu na pełnione funkcje powinna stanowić część rozdziału II).

Zestawione w zakończeniu pracy wnioski zostały odniesione do sformułowanych na wstępie pracy hipotez badawczych prowadząc do ich pełnej weryfikacji. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autor obok wniosków sformułował również interesujące rekomendacje, które osadził w aktualnych uwarunkowaniach politycznych i ekonomicznych. Powinny one stanowić ważne źródło informacji dla władz lokalnych i regionalnych Lubelszczyzny, zwłaszcza w kontekście programowania i realizacji polityki rozwoju w perspektywie najbliższych lat, w tym przy wykorzystaniu instrumentów polityki spójności Unii Europejskiej 2014-2020.

Obok wskazanych powyżej uwag merytorycznych należy również zwrócić uwagę na warstwę redakcyjną pracy. Oceniana rozprawa została napisana poprawnym językiem i wyróżnia się staranną redakcją. Pomimo tego należy zwrócić uwagę na jej pewne deficyty redakcyjne, które zwłaszcza w przypadku publikacji, powinny być skrupulatnie wyeliminowane. Wśród uwag redakcyjnych należy zauważyć:

- powszechnie stosowane, w mojej ocenie nie zawsze zgodnie z poziomem istotności analizy, wyróżnianie tekstu poprzez jego pogrubianie,
- brak konsekwencji w zasadach przywoływania źródeł – raz z literą imienia raz bez, raz z „por.” raz bez (np. str. 37 a str. 106),
- stosowania sformułowań typu „ogromny”, „mapka” (np. str. 128),
- stosowanie skrótów typu podst. (np. str. 208),

- odrębne w stosunku do zasadniczego tekstu pracy formatowanie przypisów dolnych – inna czcionka, brak wyrównania do prawego i lewego marginesu (np. str. 79),
- układ rycin w tekście skutkującego pozostawianiem wolnym fragmentów stron (np. strona 100-101),
- lokalizacja numeracji stron przygotowana do wydruku dwustronnego.

Łączna ocena pracy jest jednoznacznie pozytywna. Decydują o takiej ocenie przede wszystkim:

- aktualność problemu badawczego i pomysłowość w jego badaniu,
- wyróżniająca się erudycja w zakresie znajomości literatury przedmiotu odnoszącej się do tematu rozprawy,
- poprawność metodologiczna i faktograficzna,
- umiejętność prawidłowego posługiwania się różnorodnymi metodami badawczymi, przede wszystkim ilościowymi,
- adaptacja oryginalnej metody do badania potencjału rozwojowego miast,
- poprawność wnioskowania oraz umiejętność formułowania właściwych i cennych poznawczo rekomendacji

Kończącą ocenę pracy obniżają natomiast deficyty wskazane w treści niniejszej recenzji, wśród których do najistotniejszych zaliczyć należy:

- stosunkowo słabe powiązanie warstwy teoretycznej z empiryczną badaniem,
- relatywnie niski poziom spójności wewnętrznej poszczególnych części pracy stanowiący konsekwencję niewłaściwie umieszczonych w jej tekście przyjętych systematyzacji,
- bardzo niski poziom zwrotu ankiet obniżający wartość merytoryczną zebranego w ten sposób materiału informacyjnego.

Uwzględniając powyższe stwierdzam, że praca doktorska Pana magistra Sławomira Dziaducha spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez Ustawę

z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz. U. Nr 65/2003, poz. 595, z późn. zm.). W związku z tym stawiam wniosek o przyjęcie pracy doktorskiej Pana magistra Sławomira Dziaducha przez Radę Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Poznań, 19 maja 2014 r.

Prof. UAM dr hab. Paweł Churski